

quens Patribus in prophetis, novissime locutus est nobis in Filio. Ubi plane loqui videtur de Deo Patre, solet enim per quamdam appropriationem nomen Dei simpliciter prolato pro Patre accipi. Quod maxime observare licet in multis orationibus Ecclesiae, quibus prius ad Deum omnipotentem orat et postea subdit: *Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.* Quod relativum, Patrem referat, necesse est. Sic ergo cum Paulo de eodem Filio subdit: *Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae ejus,* illud relativum, *ejus* ad Deum Patrem refertur. Cum autem dicitur *figura substantiae,* vel nomen *substantiae,* non significat essentiam, seu personam, seu hypostasim, ut graece habetur, vel non significat terminum relationis imaginis, sed perfectionem illius figurae, ita, ut sumatur in vi adjectivi *figura substantiae,* id est, *substantialis,* vel appositivae, *figura substantiae,* id est *quae est substantia ejus.* Denique licet interdum in his locutionibus nomen Dei simpliciter sumatur, cum Christus dicitur *Imago DEI,* quod probabile est in dictis testimoniis, praesertim ad Colos. 1, nihilominus ex vi vocis relativae *Imago* restringitur ad supponendum pro persona Patris, sicut cum Verbum dicitur *Deus de Deo,* particula *De* facit, ut in uno extremo *Deus* supponat tantum pro Patre, sicut in altero supponit tantum pro Filio.

8. *Verbum non esse imaginem Spiritus sancti.* — Major aliqua difficultas est de persona Spiritus sancti, nam et realiter a Filio distinguitur, et illi perfecte similis est, et ex ejus cognitione Filius procedit, eumque representat, quatenus est Verbum adaequatum divinae intellectionis. Nihilominus dicendum est, Filium non esse imaginem Spiritus sancti. Ratio est, quia non procedit realiter ab illo, quod est de ratione imaginis, ut supra ostensum est. Quod autem ita non procedat, patet, quia Spiritus sanctus nulla ratione dici, aut cogitari potest principium Filii. Nec satis est, quod Filius procedat a Patre, ut cognoscente se et Spiritum sanctum. Primo quia supra est ostensum, non semper rem cognitam esse principium cognitionis, vel termini, per cognitionem producti, sed tunc solum, quando intelligens ab objecto cognito habet aliquo modo principium cognoscendi, seu speciem intelligibilem, vel id, quod sortitur vicem ejus. At Pater aeternus, dum producit Verbum representativum Spiritus sancti, non habet ab Spiritu sancto ullo modo virtutem producendi tale Verbum, nec Spiritus sanctus ad illam cognitionem sui concurrat (ut sic dicam) ut principium, seu objectum moti-

vum, sed ut purus terminus. Hic autem modus non est satis, ut Verbum dicatur aliquo modo procedere ab Spiritu sancto, nam praepositio *ab* dicitur habitudinem principii, unde potius dicendum esset procedere ad Spiritum sanctum, utique representandum, quamvis neque hic modus loquendi usurpandus est, quia non est usitatus. Accedit, quod Verbum divinum ex vi suae processionis non procedit ad representandum Spiritum sanctum, nisi secundario et quasi per consecutionem quamdam ex vi cognitionis divinitatis: unde sola divinitas ut sic, est principium quo, et quasi species intelligibilis, per quam Pater producit tale Verbum. Quando autem aliquid sic cognoscitur secundario ex vi alterius, et per speciem alterius, non potest dici verbum representans illud secundarium objectum, procedere ab illo, ut est per se notum. Unde nec Pater ipse dici potest principium Verbi ratione Paternitatis, etiamsi per ipsum Verbum secundum suam etiam Paternitatem representetur, quia etiam Paternitas est secundarium objectum, et cognoscitur ex vi essentiae. Et ideo supra dicebamus, Filium non esse imaginem Patris quoad Paternitatem, etiamsi procedat ex cognitione Patris ut sic, seu Paternitatis: ergo non potest dici imago Spiritus sancti.

9. *Filium non esse imaginem creaturarum.* — Tandem a fortiori concluditur non esse Filium imaginem creaturarum. Tum, quia ab illis non procedit, ut eisdem rationibus a fortiori convincitur. Tum quia non habet cum illis similitudinem perfectam et consubstantialem, quam imago, quae intra Deum est, importat. Tum denique, quia potius creaturae ab illo Verbo procedunt secundum peculiarem quamdam appropriationem, quatenus in se continent ex vi processionis suae ideas omnium creaturarum, quae sunt quasi exemplaria, ad quorum imitationem producuntur creaturae. Illae autem ideae non sunt propriae imagines creaturarum, quia non sunt ab illis sumptae, sed per se sunt connaturales divinitati, quae ex se habet esse principium creaturarum. Nec etiam, ut sunt in verbo, sunt imagines idearum, prout sunt in essentia, quia sunt omnino idem, sicut essentia secundum se, et prout communicata Filio, est una et eadem. Nihil ergo relinquitur, cujus Filius possit esse imago, praeter Patrem, est ergo solius Patris imago.

10. *Objectio.* — Dices. Divinitas ipsa vocatur ab Augustino imago creaturarum de Fide ad Petilium, cap. 1, cur ergo non poterit etiam Verbum creaturarum imago vocari. Item Ver-

CAPUT X.

AN VERBUM SIT SAPIENTIA PATRIS, QUAE PATER IPSE SAPIENS EST.

1. *Verbum quo sensu dicatur sapientia Patris.* — Quod attinet ad priorem partem communis locutio sanctorum Patrum est, Verbum esse sapientiam Patris. Ita loquitur Athanasius, oratione contra Gregales Sabellii, Nazianzenus, oratione 1, Apologetica, circa finem, et oratione 33, circa finem, Ambrosius 1, de Fide, cap. 2, Augustinus 7, de Trinitate, a principio, Anselmus, in Monologio, cap. 46. Et habet fundamentum in Paulo 1, ad Cor. 1. Ubi CHRISTUM vocat *Dei virtutem, et Dei sapientiam.* Duobus autem modis potest vox, *sapientia,* sumi in illa locutione. Primo pro sapientia essentiali, et ita videtur sumere Anselmus, loco citato. Nam quia eadem est sapientia Patris et Filii, et Filius est illa Sapientia: ideo dici potest esse sapientia Patris. Advertit autem Anselmus, magis dici Filium sapientiam Patris quam e converso, quia Filius habet illam sapientiam a Patre, et non e contrario. Hic vero loquendi modus non est adeo usitatus, quia et est minus proprius, et aequivocationem potest pati: sicut absolute non dicimus, Verbum esse Deitatem Patris, quamvis sit Deitas, quae est Pater, vel quam accipit a Patre. Posito vero illo sensu, ut vera sit propositio, ita explicanda est, Filius est sapientia Patris, quia est illa sapientia, quae est Pater, et illam habet a Patre.

2. Altero vero modo sumitur nomen *Sapientia* personaliter pro sapientia genita: quae significatio est etiam usitata, ut Augustinus notat, et in libris sapientiae saepe in hac significatione sumitur. Tamen quia vox ipsa in rigore est absoluta et communis, solumque appropriatur Filio, quia ex vi processionis suae formaliter recipit sapientiam a Patre, ideo, ut sit proprium nomen Filii, semper vel addendum est aliquid, quo id significetur, vel ex circumstantia sermonis constare debet, ut notavit Gabriel, in 1, dist. 32, ut cum dicitur sapientia genita, vel sapientia de sapientia, ut Augustinus loquitur. In hac ergo significatione dicitur proprie Verbum sapientia Patris. Est autem ulterius advertendum, per illum genitivum *Patris,* duplicem habitudinem significari posse, scilicet causae formalis vel originis, sic non verbum hominis dici potest sapientia ejus, quia et ab illo procedit, et illum consti-

bum aeternum dici potest Verbum creaturarum, nam per illud factae sunt omnes creaturae, et omnia portat Verbo virtutis suae.

11. *Responsio.* — Ad priorem partem respondet D. Thomas, dicta quaest. 35, art. 5, ad 1, ibi Augustinum late et minus rigore sumpsisse nomen imaginis pro exemplari. Sed forte Augustinus, si attente legatur, non vocat divinitatem imaginem hominis, vel alicujus creaturae, sed ipsum hominem dicit esse ad imaginem divinitatis. Itaque illud *ad imaginem* non significat exemplar ex parte Dei, ad cujus imitationem factus est homo, estque quasi terminus relationis illius qualiscumque imaginis impressae ipsi homini, sed potius significat illammet imaginem, quae est in homine, quae non dicitur simpliciter imago, sed quasi imago, seu ad imaginem, quia imperfecta est sicut cum dicitur factus homo ad similitudinem Dei, non significatur similitudo, quae est in Deo, sed quam participat ipse homo. Qualiscumque tamen sit illa imago, quae est in homine, una tantum est totius Trinitatis, ut colligit Augustinus ex verbis illis: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* propter pronomen illud plurale *nostram*. Et idem subinfert, unam esse deitatem trium personarum, in qua illae aequales sunt: non quia ipsa divinitas imago sit, sed quia non possunt tres personae una imagine representari, nisi unam haberent naturam.

12. Ad alteram partem respondeo, cum Verbum dicitur alicujus, ambiguum esse locutionem, nam potest dici Verbum alicujus, quia ab illo dictum, seu prolatum est, vel quia illud representat, et circa illud versatur, ut in materia, circa quam. Priori sensu non potest Verbum divinum dici, nisi Patris tantum, ut constat. Posteriori autem modo dici poterit esse personarum omnium, et creaturarum. Tamen quia ambigua est locutio, non est ita loquendum sine declaratione, ne detur occasio erroris. Praesertim, quia prior sensus videtur magis usitatus, et proprius. Cum enim dicimus, *hoc Verbum* vel *testimonium est Augustini,* non significamus in illo, aliquid dici de Augustino, sed esse scriptum, vel probatum ab Augustino. Quando vere significare volumus habitudinem objecti seu materiae, circa quam, potius dicimus, Verbum esse de tali re. In nomine autem imaginis utrumque significari videtur per modum unius, dicitur enim imago alicujus, quae illum representat tantum eum, a quo processit, et ideo non est eadem omnino ratio.

tuit formaliter actu sapientem. Respectu ergo Patris significatur solum habitudo originis, non formæ: unde recte dixit Athanasius supra: *Sapientia Patris est Filius, non ut in homine, ubi per sapientiam est sapiens, sed ex sapiente sapientia illa ortum habet.* Et ratio est clara, quia qui est talis per aliquam formam, aliquid ab illa recipit: Pater autem nullo modo recipit sapientiam a Filio, sed potius illam ipsi communicat.

3. *An Pater sit sapiens sapientia genita.* — Hinc definienda est illa quæstio an Pater dici possit sapiens sapientia genita. Nam hoc aliquando affirmavit Augustinus, lib. 83 quæst., q. 23. Nihilominus dicendum est, locutionem illam in rigore falsam esse, quam propterea idem Augustinus retractavit 1, *Retract.*, cap. 26, et lib. 6, de *Trin.*, cap. 1 et 2, lib. 7, cap. 1 et 3, et lib. 15, cap. 7, et consentiunt scholastici in 2, dist. 32, et D. Thomas, quæst. 1, *Capreolus*, quæst. 1, art. 2. Ratio est clara, quia per illam locutionem in rigore significatur causalitas formalis, vel modus ejus, sapientiæ genitæ ad constituendum Patrem sapientem: hoc autem falsum est, ut diximus. Et quamvis extendere velimus etiam improprio modo locutionem illam, ad significandum alium causalitatis modum, semper erit falsa locutio, quia in nullo genere Pater est sapiens aut a sapientia genita, aut per sapientiam genitam: per has non duas particulas tantum explicare possimus quæcumque habitudinem illa locutione significatam.

4. *Objectio.* — Superest vero objectio: nam Pater est sapiens intelligendo: sed intelligit Verbo suo, ergo sapit, seu est sapiens Verbo suo: at Verbum est sapientia genita, ergo est sapiens sapientia genita. Probatur minor, reliqua enim clara sunt ex Augustino 15, de *Trinitate*, dicente cap. 14: *Novit omnia Pater in seipso, novit in Filio, sed in seipso tanquam seipsum, in Filio tanquam Verbum suum.* Perinde autem esse videtur dicere, Patrem cognoscere omnia Verbo aut in Verbo. Et confirmatur: nam Pater est etiam sapiens dicendo, nam in summo Spiritu idem est dicere, quod sapere, ut dixit Anselmus, in *Monol.*, cap. 34, sed Pater dicit omnia Verbo suo, ergo sapit omnia Verbo suo. Tandem confirmatur, quia Filius est sapiens sapientia genita: et Pater non est sapiens alia sapientia, ergo.

5. *An Pater intelligat Verbo.* — Circa argumentum quidam existimant posse admitti illam locutionem, *Pater intelligit Verbo*, quia non constituunt differentiam inter hæc duo, *intelli-*

gere Verbo, vel *in Verbo*. At profecto illa locutio falsa est, ut recte notarunt Scotus et Gabriel supra. Quia nulla habitudo ibi significari potest, nisi formalis, quæ falso attribuitur Verbo divino respectu Patris, ut convincit argumentum factum. Unde in hoc differt a verbo humano, ut ex Athanasio notavimus. Per illam autem locutionem *intelligit in Verbo*, significatur tantum habitudo objecti, quomodo etiam dicuntur Beati videre res in Verbo, et ideo dixit Augustinus, *Patrem intelligere in Verbo suo*, quia revera est objectum intellectionis paternæ, in quo speciali modo omnia repræsentantur.

6. *Refellitur.* — Circa hanc autem locutionem adverte ulterius, quamvis approprietur Verbo propter specialem modum processionis suæ, non tamen esse ita propriam, quin etiam possit Pater omnia cognoscere in Spiritu sancto, sicut dicitur etiam omnia cognoscere in se ipso. Et eadem ratione, separando cognitionem a productione non est proprium Patris cognoscere omnia in Verbo divino, sed ipsum Verbum etiam in se omnia cognoscit, et Spiritus sanctus similiter. Quorum omnium ratio est, quia repræsentatio omnium intelligibilium convenit Verbo ratione essentiæ: et ideo sicut essentia est in omnibus personis, ita etiam illa repræsentatio. Solum est discrimen, quod in Verbo est ratione suæ processionis formaliter: in Patre autem est sine processione: in Spiritu sancto vero non est ex vi formalis processionis, sed per aliquam communicationem. Quod autem omnia cognoscantur in Verbo, non est propter modum habendi repræsentationem illam, sed propter ipsam repræsentationem, et ideo in qualibet persona omnia cognoscuntur. Nam idem omnino est intelligere Patris et aliarum personarum: idem ergo objectum habet in omnibus: quidquid ergo una cognoscit in alia, cognoscit etiam altera, et e converso. Quod etiam ex re ipsa patet: nam cognoscere unam personam in alia non potest esse aliud, quam cognoscere unam ex vi cognitionis alterius, vel propter identitatem essentiæ, vel propter connexionem relativam, sed hoc totum æque cognoscit Pater in Spiritu sancto sicut in Filio, et singulæ personæ in cæteris: ergo hæc omnia communia sunt, solumque hæc intervenit differentia, quod connexio correlativa formalior est inter Patrem, verbi gratia, et Filium, quam inter Patrem et Spiritum sanctum, sed hoc ipsum ita cognoscit Spiritus sanctus in Filio, sicut Pater.

7. *Objectio.* — *Reponso.* — Dices, hæc omnia

vera esse de intellectione et repræsentatione essentiali, non autem de notionali, quia Verbum notionaliter soli Patri repræsentat, ergo et e converso solus Pater per notionalem intellectionem intelligit in Verbo suo quodam speciali modo, quo non intelligit in Spiritu sancto. Respondeo, objectionem procedere ex falsa apprehensione, ac si intellectio notionalis diceret proprium actum intelligendi convenientem Patri et non aliis personis, quod falsum esse supra libro primo ostendi, et in præsentia patet. Quia alias Pater haberet aliquam sapientiam, quam non habet Filius, quia omnis intellectio divina sapientia est. Præterquam quod nec intelligi neque explicari potest, quis modus sit ille, quo Pater intelligit, et non Filius. Non ergo differunt in modo intelligendi, sed in modo habendi intellectionem, quia Pater a se, Filius a Patre: et intelligere notionaliter nihil aliud addit, nisi habere illud intelligere a se: et ideo posse producere intelligendo. Idem cum eadem proportionem dicendum est de repræsentatione Verbi, unde repræsentare notionaliter, non est repræsentare soli Patri, sed est repræsentare a solo Patre, at repræsentatio illa a Patre accepta omnibus innotescere potest, qui habuerint virtutem intelligendi illam. Quod plane sentit Cyrillus Alexandrinus 1, *Thesauri*, cap. 1, cum dixit, *Patrem in Verbo tanquam in imagine repræsentari*: et ideo dixisse Verbum: *Qui videt me, videt et Patrem*, quod non de solo Patre, sed de omnibus dixit: illud enim relativum *Qui*, universale est et indifferens. Quam sententiam habet etiam Ambrosius, l. 5, *Exameron*, et 1 de *Fide*, cap. 4, Bernardus, serm. 8, in *Cant.*, et Rupertus 2, de *Trinitate*, cap. 2.

8. *Varie locutiones explicantur.* — *Solvitur prima confirmatio.* — Circa primam confirmationem breviter advertendum est, tres esse voces, quibus significamus actum intelligendi paternum, vel processionem, quæ per illum est, scilicet *generare*, *intelligere*, *dicere*. Inter quas hæc est differentia, quod verbum *generandi* solum dicit habitudinem ad terminum productum, non autem ad objectum: unde fit, ut nec reflecti possit supra ipsum generantem, nec construi cum termino in causa significante modum causalitatis, sed purum terminum, et ideo non dicimus, *Pater generat se*, nec, *generat Verbo*, sed tantum, *generat Verbum*. Vox autem *Intelligendi*, non dicit habitudinem ad terminum productum, ut recte dixit divus Thomas, q. 34, art. 1, sed dicit tantum actum formalem intelligentis cum

habitudine ad objectum, et ideo potest reflecti supra ipsum Patrem, *intelligit enim se*. Potest etiam conjungi cum *Filio* in casu etiam significante objectum, nam etiam *Pater intelligit Filium*. Non tamen potest cum illo construi in casu significante causalitatem, quia deberet significare causalitatem formalem, seu originem: neutro autem modo *Pater intelligit Verbo*: quidquid sit de creaturis. Verbum autem *dicere*, respectum ad terminum productum dicit, et ideo propriissime dicimus *Patrem dicere Verbum suum*. Tamen hæc vox non sistit in solo termino producto: nam dicit illum, quatenus est repræsentativus, et ideo etiam construitur cum rebus dictis in casu significante objectum, vel quasi objectum, et ideo reflectitur supra ipsum dicentem, ut *Pater dicit se*, quia in Verbo suo repræsentatur et eadem ratione, *dicit Verbum suum*, non tantum ut rem productam, sed etiam ut rem dictam. Ac denique construitur cum ipso termino etiam in casu significante causalitatem: nam *Pater dicit Verbo*, quia tunc non significatur aliqua causalitas formalis Verbi circa Patrem, sed sola repræsentatio et habitudo signi, quæ est in Verbo ad res dictas. Ad confirmationem ergo neganda est consequentia, nam licet *intelligere* et *dicere* in re sint idem, ratione tamen et modo significandi differunt.

9. *Ad secundam confirmationem.* — In secunda confirmatione petitur, quid sentiendum sit de his locutionibus, *Filius est sapiens, sapientia genita*, vel, *Pater ingenita*. De quibus multa apud D. Thomam, *Capreolum*, *Durandum*, *Gabriel*, et alios in 1, dist. 32. Ego breviter censeo, priorem locutionem in proprio et formali sensu esse falsam, nam Filius est sapiens sapientia essentiali, quæ genita non est: sicut non potest dici, *Filius est Deus, Deitate genita*, sed potius, *ingenita*, sumendo illam vocem negative. Nam si sumatur privitate, etiam dici non potest, *Sapiens sapientia ingenita*, quia in rigore significatur habitudo formalis, et illo modo sapientia ingenita est Pater, Filius autem non est sapiens per Patrem formaliter, sed a Patre. Quia vero ipse Filius est sua essentia, et e converso sapientia essentialis est ipse Filius, ideo materialiter dici potest Filius esse sapiens sapientia, quæ est sapientia genita, quomodo etiam dici posset sapiens sapientia, quæ est sapientia ingenita, melius est tamen vitare has locutiones propter ambiguitatem et improprietatem. Et eadem proportionem sentiendum est de Patre, est enim sapiens sapientia ingenita negative, id est sua essentia, non tamen pro-

prie privative, nisi materialiter et identice, ut in Filio satis explicatum est. Ad confirmationem ergo dico satis hinc constare, quomodo Pater et Filius eadem sapientia sapiens sit.

10. *Alia nomina secundæ personæ.* — Tandem ex his, quæ de quatuor nominibus secundæ personæ diximus, facile est, omnia nomina, quæ in Scriptura Christo Domino attribuuntur, interpretari. Quædam enim sunt propria, ut *Verbum, Filius*; alia metaphorica, ut *vapor, speculum, candor*, Sap. 7, *figura, splendor*, ad Hebr. 1, et similia, quæ ad propria revocanda sunt, ut constat. Rursus propria quædam

sunt personalia, ut *Imago, Verbum*: quædam essentialia, ut *Deus*: et ex his, quædam appropriantur Verbo, ut *Sapientia* modo explicato, ad quam revocatur *Veritas* et similia. Denique tam metaphorica, quam propria, quædam tribuuntur Christo ut Deo, sicut ea, quæ diximus: alia Christo ut homini, ut esse hominem, Pastorem, Caput et alia, quæ in libro de Incarnatione explicata sunt, et de illis videri possunt, quæ nomine Augustini dicuntur, in libro de Incarnatione Verbi, a capite 10, ad 15, in tom. 4, et quæ notat Hilarius, libro de Unitate Patris et Filii, in fine.

FINIS LIBRI NONI DE TRINITATE.

INDEX CAPITUM LIBRI DECIMI

DE TRINITATE.

CAP. I. <i>An Filius sit spirator cum Patre.</i>	CAP. IV. <i>An secundum rationem sit processio immediate a Patre, et Filio.</i>
CAP. II. <i>An Spiritus sanctus distingueretur a Verbo sine processione ab illo.</i>	CAP. V. <i>An Pater, et Filius sint unus spirator.</i>
CAP. III. <i>An Pater, et Filius immediate spirent.</i>	CAP. VI. <i>An duæ personæ per se spirent.</i>
	CAP. VII. <i>An Pater et Filius sint unum principium.</i>

LIBER DECIMUS.

DE

SPIRATORE SEU PRINCIPIO

SPIRITUS SANCTI.

Priusquam de tertia persona Trinitatis dicamus, operæ pretium est de illius principio dicere, quod Spirator appellatur. Nam licet correlativum Spiritus sancti sit, et ex hac parte videatur esse simul cognitione cum illo, tamen quatenus habet suam prioritatem originis, et in se est aliquid subsistens, suam propriam considerationem habet, quæ et pertinet quodammodo ad consummatam de Patre et Filio tractationem, quia esse Spiratorem est tanquam proprietas communis illis, et parabit viam ad cognitionem Spiritus sancti, quam in sequenti libro trademus. Hic vero supponimus, necessarium esse dari aliquod principium tertiæ personæ, quia oportet, illam esse productam, aliter enim multiplicari non posset. Sicut autem illam personam Spiritum sanctum vocamus, ita principium ejus appellamus Spiratorem. Circa quod nomen præmittere oportet, posse denominationem illam sumi, vel ab origine activa, vel a relatione Spirantis, seu producentis per voluntatem: in hac enim processione ut theologi notarunt, ob penuriam nominum, eadem voce originem et relationem nominamus. Quæ duo licet in re non distinguantur, tamen ratione distincta sunt, juxta dicta superius libro quinto et sexto. Quæ distinctio quantum ad modum nostrum concipiendi multum refert. Is autem, qui tam ab origine, quam a relatione denominatur, idem est, et de illo præsertim agimus in hoc libro: nam illæ proprietates in abstracto explicatæ sunt in dicto libro quinto et sexto, hic autem magis etiam declarabitur earum ratio.

CAPUT I.

NON SOLUM PATREM, SED ETIAM FILIUM ESSE SPIRATOREM, SEU SPIRITUS SANCTI PRINCIPIMUM.

1. *Punctum controversiæ.* — Quod Pater sit

Spiritus sancti principium, adeo est certum, ut nec hæretici, qui Trinitatem confitentur, id negent. Quia Scriptura expresse dicit, Spiritum sanctum procedere a Patre, id enim disertis verbis asseruit Christus, Joan. 14: *Spiritus, qui a Patre procedit*, et supra ostensum est Patrem esse fontem totius Deitatis. De processione igitur a Filio est controversia, quæ solum cum Græcis versatur: nam in Ecclesia Latina etiam fuit semper indubitata hæc veritas, quod Spiritus sanctus a Filio procedat, ut in Concilio Lugdunensi sub Gregorio X, definitum est, et habetur in capite unico, de summa Trinitate, in 6, et in Concilio Lateranensi sub Innocentio III, in capite *Firmiter*, et late in Concilio Florentino per totum. Et ex antiquis Conciliis, in Toletano 13, in Confessione Fidei, et in aliis, quæ infra indicabo. In Patribus etiam Latinis passim occurrit hæc veritas, præsertim videri potest Leo papa, epist. 91, alias 93, c. 1, et Hormisdas papa, epist. 1, cap. 2, Augustinus 5, de Trinitate, cap. 11, et lib. 15, cap. 10, 15 et sequentibus, Hilarius, lib. 2, de Trinitate, Prosper, lib. 1, de Vita contemplativa, cap. 18, et alios statim commemorabo.

2. *Sententia Græcorum.* — Ab hac tamen veritate dissenserunt Græci, et primus, apud quem legitur contrarius error, est Theodoretus in contradictione, anathemat. 9. Cyrillus, ubi dicit: *Si Spiritum sanctum ex Filio, aut per Filium essentiam habere dicas, tanquam impium aspernabimus, credimus enim Filio dicenti, Spiritus, qui ex Patre procedit.* Et hunc errorem secuti sunt eo tempore Nestoriani, quibus tunc Theodoretus favit, ut colligitur ex Concilio Ephesino, tom. 2, cap. 31, et ex 5 Synodo, collatione 4, in fine. Tunc autem de hoc errore ex professo tractatum non est, imo nulla de illo postea fuit mentio usque ad tempora Theophylacti ante quingentos et quadraginta annos. Qui